

mind a kettőben ki bírja mutatni a logikai meghatározások szereplését. Ha nem volna a gymnasiumnál oly tanító, a ki át tudja tekinteni a tanulmányok egészét, az esetben tanácsosabb lenne a bölcséleti előkészítést merőben abbahagyni és meg se kísérteni.

A philosophiai propaedeuticához a tapasztalati lélektan szokták csatolni, sőt a bölcsélet történelméből is néhány szakaszt. Nekem úgy tetszik, hogy mind a kettő kívül esik a gymnasium saját körén. Ha a psychologia tudomány akar lenni — nem tudományos psychologia pedig semmit sem használ és csak árt, — benne érik végöket a természet minden feladatai, mert a lélektanban keresik feloldásukat és nem különben a psychológiából indulnak ki a szellemvilág minden feladatai, mert finom és fontos csirái mind az ember lelkében léteznek. A psychologia a philosophiának oly annyira a középpontjában fészkel, hogy azt előkészítőül igen bajosan alkalmazhatni. A mi a bölcsélet történelmét illeti, azt a gymnasiumban csak töredékesen lehet tárgyalni és az olyan kóstoltatással nem ritkán megrontják az egésznek az élvezetét.¹⁾

A porosz gymnasiumokban a prima két évi tanfolyamában minden féléven hetenként két óra van szabva a philosophiai propaedeutikára. Ezek többnyire árván, sőt fogamatlanul telnek el. Ha azonban a bölcséleti előkészítés céljából megérik a logikával s a bölcséleti többi tudományok nem gymnasiumba valók: a szükségképp mindig szaporodó tantárgyak tekintetéből időt nyerhetni a dolog vesztesége nélkül, sőt erősítésére.

Ugyanis, ha egy féléven hetenként három órát szánnak a logikára, súlyt és érdeket adnak neki és a tanítványok erejét annyira tömöríthetik, hogy ezek az új tárgy nehézségeit legyőzni bírják. Ily intensív eljárás, azt hiszem, egy félévben fogamatosabb lenne, mint az, hogy a philosophiai előkészítő oktatást négy féléven huzcolják át, kellő közép-pont nélkül és kivált ott, a hol a gymnasium utolsó évfolyamában adnának neki helyet, az egyetemi tanulásra is előkészületül szolgálna.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

Új görög nyelvtan.

Olvasmányokkal és bevezetéssel az új görög nyelvtudományba. Irta: Pecz Vilmos. Budapest, Franklin-társulat, 1894. Ára 2 frt.

Két évvel ezelőtt e könyv tudós szerzője hosszabb időt töltött Görögország földjén, nemcsak hogy vidám egét, üde levegőjét, bájos vidékeit és tengerpartjának szemképráztató s lélekemelő panorámát

¹⁾ Ebben én is kezet fogok Tr ndelenburggal; de a mi a lélektan illeti, minthogy az előbbiekben „empirica psychológiát” emlegetett, a szövegbeli mostani jell mzészt erre alkalmazhatónak nem tartom. Ezt bizvást be lehet venni a propaedeuticába; mert nem hogy a „prima”-beli, de az alosztályi tanuló is felfoghatja, sőt a logika megértésére is szolgál.

élvezze, hanem hogy tanulmányozza is ezen újra éledt nemzet nyelvét és műkinceseit, gazdag múltjának képét pedig a jelen nyújtotta documentumok segítségével kiegészítse és hitelesítse. Tanulmányának s személyes intuitióinak eredménye egyebek között e könyv, a mely hézagot pótol.

A könyv első részét egy alapos szakképzettséggel készült tanulmány teszi az új görög nyelvtudomány mai állásáról s történetéről. — A szabadságharcz lezajlása után a philhellének az új életre kelt népben a régi nagyságot keresték, míg a mishellének („Fallmeyer“) azt igyekeztek kimutatni, hogy ma már nincsenek is görögök, hanem helyükben egy mind fajra, mind nyelvre nézve teljesen elszlávosodott nemzet. E theoria, melynek csakhamar számos híve akadt, beható anthropologiai s ethnographiai tanulmányoknak lőn megindítójává, melyek vétségtelenné tették, hogy a mai görögöket a régiek utódainak kell tekintenünk. Mert ámbár szláv, albán és oláh elem physikailag befolyásolta is a görög népet, nyelvére úgyszólván semmi hatással sem volt. (I.) Daczára azonban annak, hogy a ki csak rövid ideig beszélt görög emberrel, igaznak kénytelen elismerni Curtius ama nyilatkozatát, hogy kivéve némely ión sziget lakóit, a kik helyzetüknél fogva nagyon ki voltak téve az olasz nyelv befolyásának, a legutolsó görög is tiszta görögséggel beszél: mégis igen nagy az ellentétes nézetek száma, a melyek pro és contra túlzásba esnek s fölületes lármájukkal a szakértőktől hangoztatott igazságot elnyomják. Nem is csoda! Hiszen az új görög nyelvvel csak a jelen század elején kezdenek rendszerezesebben és sűrűbben foglalkozni, s e munkásság is csak az utolsó évtizedben emelkedik tudományos színvonalra, jöllehet, az összehasonlító nyelvtudományt már e század derekán segítségül hívhatta. (II.) — Christopulos és követőivel szemben Chatzidakis kimutatta, hogy a mai görög köznyelv és dialectusai nem az aeol és dór nyelvjárásoknak, hanem az alexandriai korszakban az attikai irodalmi nyelvből keletkezett köznyelvnek, u. n. κοινή διαλέκτος-nak tovább fejlődései. (III.) — A görög nyelv korszakai: α) az ősnyelv kora, a görögnek az indogerman anyanyelvből való kiválásától a dialectusok kifejlődéséig, kbl. 1000 évig Kr. e.; — β) a dialectusok kora kbl. Kr. e. 500-ig, midőn az egyes dialectusok nemcsak a beszédben, hanem az írásban is érvényre jutnak s egyes műfajokkal úgyszólván elválaszthatatlanul összenőnek; — γ) az attikai nyelv kora kbl. Krisztus születéséig, melyben az attikai mellett a többi dialectusok háttérbe szorúlnak; N. Sándor kelet uralkodó nyelvéné is teszi azt. — De idővel megváltozik hang-, alak- és mondatnában: az *i* hang előtérbe lép, analogikus képzések egyszerűbbé teszik, a név- és igeragozást, egyszerűbbé válik a mondatalkotás is. Leglényegesebb változás azonban az lesz, hogy a hangsúly, mely addig csak a hang erejét és fokát egyesítette magában, magához ragadja még a hanghúzatot is, a

mi azelőtt egyes szótagok külön tulajdona, s így jellemző sajátága volt. Ezen sajátosságok, melyek Krisztus születése táján, vagy egy-két századdal azután lettek általánosakká, teszik főtulajdonságát a kbl. 500-ig Kr. u. tartó δ) negyedik korszaknak, az u. n. κοινή διάλεκτος-nak. — A mint azonban a régi dialectusok lassanként elenyésztek, mind szabadabb tér nyílt a κοινή διάλεκτος oszlásának. A belőle képződött új nyelvjárások, bár a szóanyagot nagyobbrészt az ókori nyelvből örökölték, hang- és alaktan tekintetében, tehát épen a legjellemzőbb sajátságokra nézve, majd teljesen függetlenek az ókori nyelvjárásoktól. E dialectusok határozottabb kifejlődésének ideje kbl. a Kr. utáni 500 éyre tehető, s onnan kezdődik ε) a görög ny. ötödik korszak a, mely egészen a folyó század elejéig tart. — Ezen korszak dialectusai mellett (a tzakoni kivételével), a melyek tovább folytatódnak, kivált a városokban egy új köznyelv (καθημερινή v. δημοδής γλώσσα) fejlődik ki, s ez ζ) a hatodik korszak. (IV.) — A mai görög dialectusokat Chatzidakis két főcsoportra, északra és délre osztja, a melyek határvonala az Athenai közelében elhaladó 33-ik szélességi fok. A különbség abban mutatkozik, hogy a déli csoporthoz képest az északiban a hangsúlytalan *n* és *i* hangok elenyésznek, a hangsúlytalan *o* hang *u*-vá, az *e* meg *i*-vé gyengül. A régi nyelvjárásokkal, melyek a tzakoni kivételével mind kiveszték, semmi összefüggésük sincs. Idegen hatás jóformán csak a szóképzésben, főleg pedig idegen szavak fölvetelében mutatkozik. A földolokban, a hang- és ragozástan tekintetében, a mai görög ny. érintetlen maradt, s mint ilyen, a réginek valódi származéka. A mi változás történt, az olyan természetű, a mi minden nyelv fejlődésében kimutatható. A különböző idegen befolyások nemének, mértékének, s az egyes főalmi kategóriák közt való megoszlásának kimutatása után azt a tényt is fölemlíti, hogy az irodalmi nyelvben következetesen figyelemmel tartott purismus mind a beszédből, mind az írásból kiszorítja már lassanként az idegen elemeket. (V.) — Az új irodalmi nyelv (καθαρεύουσα γλώσσα), azonban a κοινή διάλεκτος-ból tovább fejlett mai nyelvjárásokkal és a mai köznyelvvvel szemben egy régibb fejlődés stadiumát mutatja. Egyenesen az attikai-ból származott le s hagyományában csak akkor mutatkozik nagyobb lézag, midőn a byzantiumi birodalomból alakult latin császárság (1204) a hellénséget mind politikai, mind nyelvi tekintetben eldarabolta. Mikor azonban a török uralom (15. század) újra egyesítette s Európában a tudományok fölvirágoztak, általános egységes írott nyelvre lőn szükség. A szentírásban megőrzött nyelvemlékeknek a beszélt nyelv elemeivel való egyesítése hozott ugyan ilyent létre, de igen nagy volt a kettő közt az eltérés; a jelen század első felében tehát az írott nyelv a közbeszéddhez való közelebb vitelére törekedtek, („Korae“), a minek eredménye az új irodalmi nyelv lőn, vegyüléke az egyház és iskola megőrzötte attikai nyelv-anyagnak a beszélt nyelv főbb elemeivel.

Ez a nyelv azonban, a mint a szabadságharcz után egyre jobban kezdtek foglalkozni a régi nyelvvel és irodalommal, inkább régi elemekkel gyarapodott, úgy, hogy ma már megközelíti a középkor irodalmi nyelvét. Minthogy most már ezt az attikaihoz való közelebb vitele még jobban eltávolítaná a köznyelvtől, de a köznyelvvel sem azonosítható azon nagy hatás folytán, melyet rá az attikai ny. gyakorolt: reformjában oda kell törekedni, hogy a nép- és irodalmi ny. elemeit lehetőleg egybeolvasszák. S ma már az irodalom révén a társalgás nyelve szemlátomást közeledik is az irodalmi nyelvhez, s az lesz hivatva rá, hogy (mint középút) a görög irodalom nyelve legyen. Másképpen a kétféle nyelvvel szakítani nem lehet, mert a köznyelv nagyon is szűk terjedelmű nyelvkincs tekintetében az irodalmihoz képest, mely az attikai geniusnak s a majd 3 ezredéves irodalom fönntartotta dús nyelvkincsnek örököse. De különben is a kétnyelvűség (διγλωσσία) ez idő szerint természetes állapot: beszélnek a köznyelven s írnak az irodalmi nyelven; csak a lyrikus költők használnak irodalmi színezetű köznyelvet. (VI.) — Az ó- és új-görög ny. közt levő különbség főbb pontjai. (VII.) — Az új-görög ny. tanulmányozását a nyelv tudományra nézve első sorban is az ó göröghez való viszonya teszi szükségessé. A népnyelv a κοινή διάλεκτος történetébe segít mélyebben hatolnunk, az irodalmi ny. tanulmánya pedig nagyszámú antik eleménél fogva az ógörögre nézve jár kiváló haszonnal. Az iskolai tanításban az erasmusi kiejtés fölött a reichlini-nek (másként új-görög kiejtésnek) van ugyan elsőbbsége; de nem rendeleti úton, hanem a tanárok belátása révén kell ez utóbbit meghonosítani. Az erasmianismus nyelvészeti alapelvét helyesli ugyan szerző, de végeredményében olyan zagyvaléknak tartja, a mely az újgörög kiejtés kbl. 2000 éves múltja mellett elsőbbségi és czélszerűségi tekintetből szóba sem jöhet; mert szívesebben elnézzük a kbl. 2000 év hagyományán alapuló újgörög kiejtés visszamenő használatával járó anachronismust, mint egy biztos alap híján jobbára csak úgy gondolomra alapított kiejtésnek alkalmazását még a mai görög irodalmi termékekre is. Hogy azután az itacismus vagy etacismus kellemesebb-e a fülnek, azt valóban azoknak joga eldönteni, a kik az illető nyelvet értik, a kiket szépségei áthatni és gyönyörködtetni képesek. Tanúja voltam egy este az Acropolison, a mint az athéni polgármester (δήμαρχος) a magyar tanárexpeditio egyik tagjának erasmusi kiejtéssel mondott köszöntőjére fülét bedugta tenyerével, azt rettenetesnek mondotta s kézmozdulataival mintegy el akarta hallgattatni, hogy a körülöttünk heverő maradványok s előttünk meredő óriás-oszlopok föl ne zúduljanak ellenünk. Ime, ilyen az erasmusi kiejtés sokat hangoztatott szépsége! A kiejtés és írás közti különbségből folyó nehézségeket csak a megszokásnak kényelmesebb volta nagyítja akkorára. S jól mondja a szerző, hogy ha az angol nyelv tanítható, akkor a görög ny. a mostani élő kiejtés szerint még inkább. (VIII.)

Hosszasabban foglalkoztam a könyv e részével, mivel hogy ebben van lerakva az egésznek mintegy szelleme, essentiája. A philologus oly világos tájékozást merít e részből, hogy a nyelv tanulására fordított idő kétszeres haszonnal jár rá nézve. — A második rész az újjörög nyelvtant adja, és pedig a kiejtés kimerítő ismertetése után először az irodalmi, azután a köznyelvet. Csakis a nyelv alapos ismerete mellett lehetséges a nyelvi anyagnak oly világos elrendezése s oly könnyen megjegyezhető összeállítása. Egyes alakok magyarázatára ott, a hol kell, fölhasználja a nyelvtörténet s analogia fölvilágosítását. — A harmadik rész olvasmányokat tartalmaz: A) az irodalmi nyelvre, a) prózaiakat és b) költőieket; B) a köznyelvre, a) költői és b) prózai darabokat. Ezen elrendezés magyarázatát a fentebbi ismertetésből is kiolvashatjuk. A párhuzamos magyar fordítás lehetővé teszi a nyelvtannak egyenesen olvasmányi szövegen való tanulmányozását.

Ezekben ismertetem a tudományok előbbre viteleért áldozni tudás e valóban nagy hézagot pótló termékét. Mert jellemző viszonyainkra, hogy a könyv csak anyagi jótállás mellett talált kiadóra. Vajha a nemes törekvés és lelkesedés legalább a szellemiekben teremné meg a súlyó gyümölcsét e sívár időkben, midőn a nemzet napzámásait a sulyó anyagi gondok és a komoly törekvések mellőzése elterelik a lelkesedés fagyos kályhájától ahhoz, a melyet összeköttetések hálás révén, vagy sehoh sem található érdemek elismeréseképpen fűzőgetnek nesztelenül.

CSERÉP JÓZSEF DR.

Különfélék.

A halle-wittenbergi egyetem jubileumához.

Egy nagy multú s hazánk prot. egyháztörténeti viszonyaiba is mélyen belejárászó külföldi főiskola ülte meg ez év július havában 200 éves fennállásának jubileumát. Bennünket e főiskola közelről érdekel. A régebbi, wittenbergi egyetemen tanultak 1522 óta a mi reformátoraink csaknem valamennyien, s ott szerzett tudományos ismereteikkel és tapasztalataikkal nem csekély szolgálatot tettek a magyar irodalomnak. Az immár 1817. óta egyesült halle-wittenbergi Frigyes-egyetemen is a legtöbb magyar hallgatóval találkozunk mind e mai napig a külföld összes egyetemei sorában. A tudósítások szerint a jubileum fényesen sikerült, s a fényes egyetemi és hatósági küldöttségek között a német császár is képviseltette magát. Jubileumi leírásában lelkére kötötte az egyetemnek, hogy főlemelő mozzanatokban gazdag traditioit híven őrizze meg az útókor számára. És tényleg: a halle-wittenbergi egyetem tevékeny részt kér magának a német tudományos kutató szellemnek ál-